

Damir Mladić, *Um, svijest i qualia*, Hrvatskozagorsko književno društvo, Klanjec, 2007, 320 str.

Djelo *Um, svijest i qualia* bavi se suvremenom analizom problema odnosa uma i tijela, koja raspravu smješta u dijalog filozofije i prirodnih znanosti, prvenstveno neurofizikalnih disciplina. Osnove ovog problema autor, slijedeći analizu Gilberta Rylea, pronalazi u filozofiji Renéa Descartesa. Rylea možemo smatrati jednim od začetnika, ako ne i začetnikom suvremene misli o umu, pošto upravo on proglašava Descartesovu podjelu umskog i materijalnog kategorijskom pogreškom, na temelju koje se razvijaju svi daljnji problemi rasprave o odnosu uma i tijela. Umjesto kao ontološki različitu kategoriju, Ryle smatra da um valja promatrati kao obilježje materijalnog, te time ukloniti nepremostivu zapreku ontološki različitih bića. Jedino sredstvo za znanstveno istraživanje uma Ryle i njegovi nasljednici vide u redukciji uma na izraze koji se mogu kvantitativno i kvalitativno mjeriti, kako prirodne znanosti i nalažu.

Stoga se sva daljnja istraživanja u ovom kontekstu, kako djelo *Um, svijest i qualia* pokazuje u prva dva poglavlja, kreću u smjeru redukcije umskog unutar kategorije materijalnog i pokušaja premošćivanja problema koji se takvom redukcijom pojavljuju. Jedan od rezultata ove redukcije je rađanje izraza *svijest*, koji obilježava subjektivni doživljaj nekoga objektivnoga fizikalnog događaja. Takvi svjesni fenomenalni doživljaji (*qualia*) izmiču objektivnoj analizi u

onoj mjeri koja bi dopustila ponovljivost i provjerljivost karakterističnu za znanstvena istraživanja. Zbog toga *svijest*, iako u mnogočemu različita od *descartesovskog* pojma *um*, ipak čini potpunu redukciju ljudske osobe problematičnom i uvelike zamjenjuje um u obrani jedinstvenosti subjektivnog.

Autor se prvenstveno koncentrira upravo na taj problem, problem *qualia*. Pokazuje nekoliko rješenja za problem svijesti koja su se razvila tijekom razvoja problema, pri čemu različiti tipovi materijalizma s jedne strane i funkcionalizma s druge, konstituiraju svojevrstne alternativne krajnosti u ovim raspravama. Materijalizam uklanja prisutnost svijesti ili barem njezinu djelatnu snagu, a najizraženiji je eliminativni materijalizam, koji u potpunosti negira postojanje uma, *qualia* i propozicionalnih stavova. Time se eliminativni materijalizam u potpunosti udaljava od onoga što je intuitivno evidentno — osobnog doživljaja, zbog čega ga mnogi odbacuju. S druge strane, funkcionalizam svijest promatra kao funkcionalno stanje tijela, te funkcionalnom razdiobom i uzimanjem u obzir svrhovitosti svjesnog djelovanja olakšava stvaranje odnosa između mehaničkih i svjesnih događaja. Također, ne zapliće se u probleme materijalizma koji nastaju zbog nekorespondencije određenih moždanih djelatnosti sa svjesnim djelovanjem. Ipak, smatra autor, niti funkcionalizam ne daje dostatan odgovor na pitanje *qualia*.

Treći dio knjige autor posvećuje analizi djela Daniela Dennetta, koji *qualia* možda i najuspješnije reducira/eliminira. S jedne strane Dennett odbacuje (eliminira) »filozofska qualia« sa svojstvima neiskazivosti, intrinzičnosti, privatnosti i neposredne dohvatljivosti u svijesti, i to apriori (na temelju logičke analize i misaonih eksperimenata). No ako postoji pojam *qualia* koji nema ta svojstva, onda ih on ne eliminira, nego nastoji svesti na intencionalna stanja. Ono što ne uspijeva reducirati na intencionalna stanja,

eliminira (smatra pogrešnim stanjima). Za njega se fenomenološka svijest može objasniti intencionalnom svijesću, a razlika između njih je tek u stupnju kompleksnosti. Ono što smatramo *qualia*ma ne posjeduje intrinzična svojstva, koja bi bila nepromjenjiva neovisno o intencijama. Umjesto toga, postoje samo podražaji (input), reakcije (output) i između njih vrlo složena diskriminativna stanja. Razlika između prva dva stanja i trećeg je u višestrukosti procesa koji se odvijaju od trenutka podražaja do trenutka reakcije. Za Dennetta ne postoji jedinstveni proces koji bi se nazvao svjesnim doživljajem podražaja, već se više procesa istovremeno sukobljava, što dovodi do kompleksnosti koju nazivamo fenomenalnom svijesću. Ti procesi su svrhovito usmjereni, a njihovo sukobljavanje Dennett smatra prirodnim evolutivnim procesom (prirodnom selekcijom). Kompleksnost koju tvore ti procesi proizlazi iz biološkog razvoja čovjeka, ali i kulturnog, pri čemu jezik igra ključnu ulogu. Jezik je element koji stoji u osnovi, on je temelj i preduvjet svijesti. Jezikom se omogućava formiranje *mema*, najmanjih 'kulturnih jedinica', koje našim procesima daju skupni privid svijesti. Uloga jezika je ključna za svijest, jer Dennett smatra da bez pojma svijesti ne postoji niti svijest. Svijest ne postoji bez da se u nju vjeruje, već čak štoviše, ona je pogrešno objašnjenje nečega drugog što je stvarno. Time se svi fenomenološki doživljaji, pa čak i oni najintenzivniji (kao što je bol), smještaju u okvir sudova (i to krivih). Dennett smatra da uklanjanjem krivog vjerovanja o doživljaju boli nestaje i sama bol.

U ovoj konačnoj posljedici Dennettove redukcije i leži glavna Mladićeva kritika. On smatra da se ovakvim objašnjenjem fenomenalnih doživljaja dovedimo u položaj u kojem ne možemo razlikovati sudove ili informacije koje (primjerice) jesu 'bol' od onih koje nisu. Jednako tako, ne možemo razlikovati niti fizičke procese koje prati privid bola od onih koje ne prati. Zbog zdravora-

zumske intuicije o doživljaju bola, mi smo dovedeni pred odluku o tome hoćemo li vjerovati vlastitom doživljaju da nas boli ili prihvatiti mehaničko tumačenje i ustvrditi da nas ništa ne boli, već da je naš doživljaj tek privid koji treba odbaciti, zaboraviti, kako bi prestao djelovati na nas. Stoga Mladić odbacuje Dennettovo tumačenje *qualia*, pošto se doživljaj bola ne može odbaciti tek kao kriva teorija, krivi sud. Također, dodaje Mladić, nije moguće govoriti o bolu bez bolnosti na način da je govor o bolu sve suvislo što se o njemu može reći (str. 293). Time se svrha djela, odbacivanje konačne redukcije *qualia*, ispunjava.

Ipak, možda bi valjalo nadodati, Dennettu u prilog, da postoje slučajevi kada njegovu teoriju treba uzeti u obzir. Primjerice, osobe koje pate od umišljenih bolesti imaju fenomenalni doživljaj bola (koji u potpunosti odgovara njihovom uobičajenom doživljaju bola) tamo gdje ne postoje fizički uvjeti za to, a tek uvjeravanjem o tome da je riječ o hipohondriji ta bol nestaje. Isto tako, osobe koje uklanjaju iskustvo boli uz pomoć placeba korespondiraju Dennettovu opisu. Kod njih postoje fizički uvjeti za bol, no uvjeravanjem oni uspijevaju ukloniti taj fenomenalni doživljaj. Ovi slučajevi, ma koliko rubni bili, možda daju naznaku da Dennettovu redukciju *qualia* ne treba odbaciti u potpunosti, već radije provjeriti uvjete njezine mogućnosti. Stoga, iako Dennett ne daje primjerenije rješenje za redukciju izravnog bola (kakav nastaje primjerice kada osoba primi udarac čekićem o potkoljenu), njegov prilog možda može pomoći u shvaćanju nekih oblika *qualia* bola, koji nisu tako intenzivni, no ipak su prisutni.

Djelo *Um, svijest i qualia* opsežan je presjek svih mogućnosti koje suvremene teorije uma nude, te se ne zatvara u jednu teoriju, već omogućuje ovakvo vraćanje na odbačene teorije u svjetlu novih spoznaja. Zbog toga može poslužiti kao izvrsno sredstvo i za daljnji razvoj rasprave o ovom problemu na našem govornom području, pa i šire.

Ivan Spajić